

מקרא אני דורש

"שלא יהיה פתחון פה לאברהם אבינו"

ביאור דברי המדרש ש"ונתתי את חן העם בעיני מצרים" היה "בכדי שלא יהיה פתחון פה לאברהם אבינו" – וכי בלאו הכי לא היה צריך הקב"ה לקיים הבטחתו?

א. עה"פ (פרשתנו ג, כא) "ונתתי את חן העם הזה בעיני מצרים וגו'" (שאמר הקב"ה למשה בשעה שמסר לו השליחות דיציאת מצרים) איתא במדרש (שמו"ר פ"ג, יא): "ונתתי את חן העם – מה שאמרתי לאברהם ואחרי כן יצאו ברכוש גדול, אני עתיד לעשות אתכם לחן בעיני מצרים כדי שישאילום וילכו מלאים, בכדי שלא יהיה פתחון פה לאברהם אבינו לומר "ועבדום וענו אותם" קיים בהם, "ואחרי כן יצאו ברכוש גדול" לא קיים בהם".

וצריך להבין: דלכאורה מאי נפק"מ בכך "שלא יהיה פתחון פה לאברהם אבינו", והרי בלאו הכי צריך הקב"ה לקיים הבטחתו?

והנה, ענין זה מובא גם בגמרא (ברכות ט, א-ב) עה"פ "דבר נא באזני העם וישאלו וגו'" – "אמרי דבי ר' ינאי אין נא אלא לשון בקשה. א"ל הקב"ה למשה בבקשה ממך לך ואמור להם לישראל בבקשה מכם שאלו ממצרים כלי כסף וכלי זהב, שלא יאמר אותו צדיק (אברהם (רש"י)) "ועבדום וענו אותם" קיים בהם, "ואחרי כן יצאו ברכוש גדול" לא קיים בהם".

אך בשלמא בגמרא, שהמדובר הוא בציווי הקב"ה למשה שבנ"י ישאלו ממצרים את רכושם, מובן מדוע הזכיר הקב"ה הענין דאברהם – דמה שהקב"ה מבקש מבנ"י שישאלו ממצרים ("דבר נא" – "אין נא אלא לשון בקשה"), הוא מפני "שלא יאמר אותו צדיק כו'". אך בדברי המדרש, שאין המדובר בציווי השאילה בפועל, אלא בנוגע למה שהקב"ה יעשה בכדי לקיים הבטחתו

– “ונתתי את חן העם גו” – מדוע צריך לכך שזהו “בכדי שלא יהיה פתחון פה לאברהם”?

ב. הביאור בזה:

במס' סנהדרין (צא, א) מספרת הגמרא, שבימי אלכסנדרוס מוקדון באו לפניו בני מצרים בטענה, שבנ”י יחזירו להם הכסף והזהב שלקחו מהם. וגביהא בן פסיסא ענה להם “תנו לנו שכר עבודה של שישים רבוא ששיעבדתם במצרים כו”.

ומבארים המפרשים (ראה מפרשי הע”י ברכות שם), שה”רכוש גדול” שלקחו בני”י מהמצרים היה בתורת תשלום על עבודתם במצרים.

ומכיוון שהיה זה גם בתורת עונש למצרים (כדלקמן) וגם כתשלום שכר לבנ”י, אפשר לומר שני אופנים – מהו הטעם העיקרי בזה:

אופן א’ – מה שמצרים הוצרכו לתת לישראל את רכושם, היה בעיקר כעונש למצרים – “ונצלתם את מצרים” (ועפ”ז, פירוש הפסוק (בברית בין הבתרים) “וגם את הגוי אשר יעבודו דן אנוכי ואחרי כן יצאו ברכוש גדול” הוא, ש”יצאו ברכוש גדול” זהו חלק (והמשך) ל”וגם את הגוי . . דן אנכי”), ומה שהגיע רכוש זה לבנ”י דווקא, הוא רק – שמכיוון שעבדו את מצרים, היה עונשם של מצרים באופן כזה שבנ”י יקבלו את רכושם, בתורת שכר עבודה.

אופן ב’ – ה”רכוש גדול” נקבע מלכתחילה כשכר על “ועבדום וענו אותם”, אלא שבנוסף לזה, היה זה גם ענין של עונש עבור מצרים – שנלקח מהם “רכוש גדול” ועד ש – “ונצלתם את מצרים”.

ג. החילוק בין שני האופנים הוא:

להאופן הראשון, אין כל נפק”מ באיזה אופן יבוא ה”רכוש גדול” לבנ”י. דמכיוון שהעיקר הוא שהרכוש יינטל ממצרים, ומה שרכוש זה יגיע לבנ”י הוא רק ענין צדדי, אין כל נפק”מ באיזה אופן זה יהיה. ובמילא, באם היו רוצים בני”י לקחת את ה”רכוש גדול” בשעת מכת חושך, לדוגמא, היה מתבצע עי”ז המכוון ד”יצאו ברכוש גדול”.

אך להאופן הב’, שה”רכוש גדול” הוא (בעיקר) כשכר עבודה, מוכרח שיהיה זה באופן של תשלום – דצריך להיות גלוי ונרגש בזה שמצרים נתנו את הרכוש לבנ”י, כלומר, ששלמו להם בזה שכר העבודה.

ועפ”ז יובנו היטב דברי המדרש:

דהנה, וודאי הוא שהקב”ה צריך לקיים הבטחתו מחמת ההבטחה עצמה, דהרי “לא איש א-ל ויכזב . . ההוא אמר ולא יעשה ודבר ולא יקימנה” (בלק כד, יט), “לא אחלל בריתי ומוצא שפתי לא אשנה” (תהילים פט, לה) – ולא רק בכדי “שלא יהיה פתחון פה לאברהם”.

אלא, מוכרחים לומר, שגם בלא “ונתתי את חן העם” היה יכול הקב”ה לקיים הבטחתו שבנ”י

יקבלו רכוש גדול, אלא שבכל זאת היה עדיין מקום לטענה ופתיחת פה דאברהם אבינו. ולכן אמר הקב"ה "ונתתי את חן העם", דעי"ז אין מקום לטענה אברהם.

והיינו, דהקב"ה היה יכול לקיים הבטחתו ד"ואחרי כן יצאו בכוש גדול" באופן שיהיה ניכר בה צד העונש דמצרים, ולא צד השכר והתגמול על העבודה והעינוי דבנ"י; אלא שאז היה עדיין מקום ל"פתחון פה לאברהם אבינו" – דרצונו של אברהם, ה"אב" של עם ישראל, הוא שהמכוון של ה"רכוש גדול" יהיה (בעיקר) לטובת ישראל - שיהיה ניכר שזהו כשכר על "ועבדום" – (ודוקא אז זהו "תנחומין" עבורו על גלות מצרים).

ובכדי לבטל ולשלול טענה זו, אמר הקב"ה שה"רכוש גדול" יבוא לבנ"י באופן שמצרים יתנו אותו להם, ובחן, ברצונם הטוב ובסבר פנים יפות – "ונתתי את חן העם".

ד. ובזה מוסיפים בגמרא ענין נוסף – בכך שמביאים ענין זה בקשר עם הפסוק "דבר נא באזני העם וישאלו גו'":

דהנה, אפילו כשמצרים יתנו לבנ"י ביציאתם ממצרים כלי כסף וכלי זהב וכו', עדיין ישנו מקום לומר, שאין ניכר בזה באופן גלוי שהוא בתורת שכר עבודה: יכולה להיות סברא שזהו אינו שכר עבודה, אלא סתם נתינת מתנות. או בכדי שבנ"י לא יצאו ממצרים בעירום ובחוסר כל.

ולכן, בכדי להבהיר שהנתינה היתה בתורת שכר עבודה, צוה הקב"ה שהעובדים עצמם דוקא יבקשו ממצרים את ה"רכוש גדול", שבזה נראה בגלוי שרכוש זה בא להם בצדק בתורת שכר עבודה.

[וי"ל, דזוהי הסיבה לשינוי לשון הגמרא מלשון המדרש: דבמדרש הלשון הוא "שלא יהיה פתחון פה", ואילו בגמרא נאמר הלשון "שלא יאמר אותו צדיק": דבכדי לשלול ה"פתחון פה" היה מספיק שהמצרים יתנו את הרכוש (בלא הבקשה דבנ"י), אלא שהנתינה תהיה באופן שיהיה ניכר שזהו לטובת ישראל; אך מצד "שלא יאמר אותו צדיק" – מצד שלמות בצדק והיושר של אברהם אבינו, יש מקום לומר, שלאחר השעבוד והעינוי הקשה דמצרים מגיע לבנ"י לקבל את ה"רכוש גדול" באופן שיהיה ניכר בגלוי שזהו שכר עבודתם. וזה נפעל ע"י "דבר נא . . וישאלו"].